

C. S. Lewis o přirozeném mravním zákoně

Vojtěch Novotný

Na následujících stránkách bude představen způsob, jímž o přirozeném zákoně uvažoval profesor anglického jazyka a literatury Clive Staples Lewis (1898–1963). Není třeba se zde zastavovat u jeho životopisu, ani obsáhleji představovat jeho dílo a reflexi – i v české literatuře jsou dostupné texty, které poskytují potřebný vhled.¹ Také původní celistvější vhled do Lewisovy teologické reflexe zůstává prostě jen předpokládán.²

Pro účely tohoto textu postačí předeslat jeden životopisný moment: Lewis byl jako malé dítě pokřtěn v irské anglikánské církvi, v době dospívání však od víry odpadl. Vrátil se k ní až ve věku asi třiceti let, zejména díky vlivu, který na něj měli členové neformální oxfordské literární skupiny zvané *Inklings*, k nimž patřil i John Ronald Reuel Tolkien, autor trilogie *Pán prstenů*. Až do smrti pak žil jako přemýšlivý anglikánský laik, který se snažil překonat skepsi svou i druhých tím, že hledal a předkládal důvody naděje, která je v nás (1 Petr 3,15).

Lewis byl autorem krásné literatury, spisů literárněvědních a textů obsahujících úvahy o křesťanské víře. Téma přirozeného mravního zákona se sice ozývá i v románech (*Kosmická trilogie* a *Letopisy Narnie*), své vlastní místo však má v těch dílech, jež bývají označována jako apologetická. Nejobsáhleji se mu věnoval v první kapitole knihy *K jádru křesťan-*

¹ Vedle autobiografie C. S. LEWIS, *Zaskočen radostí: Podoba mého dřívějšího života*, Praha: Česká křesťanská akademie, 1994, srov. S. VANAUKEN, *Přísné milosrdenství: C. S. Lewis a příběh velké lásky*, Praha: Návrat domů, 1998; S. WELLMAN, *C. S. Lewis: poutník krajinou fantazie*, Praha: Návrat domů, 2000; P. HOŠEK, *C. S. Lewis: Mýtus, imaginace a pravda*, Praha: Návrat domů, 2004; L. PAYNE, *Skutečný a Přítomný: [Myšlenkový svět C. S. Lewise]*, Praha: Návrat domů, 2006. K chronologii Lewisova díla srov. J. HECK, „The Complete Works of C. S. Lewis in Chronological Order,” www.joelheck.com/chronologically-lewis.php [cit. 30. 9. 2011].

² Srov. V. NOVOTNÝ, „Umocněné stvoření: O jednotě smrti a vzkříšení dle C. S. Lewise,” *Mezinárodní katolická revue Communio* 4 (1998): 349–372.

ství,³ v knize *Zničení člověka*⁴ a v esejích shromážděných v knize *Křesťanské úvahy*.⁵ Krátká, leč podstatná zmínka je i v knize *Zázraky*.⁶ Rozptýlené, ale důležité zmínky jsou obsaženy v knize *Bůh na lavici obžalovaných*.⁷ Z těchto textů bude následující studie vycházet. Přihlédne pochopitelně i k několika dalším.

Celá studie se soustředí k reflexi C. S. Lewise. Poukazuje však na její konvergence s dokumentem Mezinárodní teologické komise *Hledání univerzální etiky: Nový pohled na přirozený zákon*.⁸ To proto, aby vyvstal zásadní soulad anglikánské a katolické myšlenkové tradice a aby byla připomenuta argumentace, již by bylo možné tento dokument doplnit.

1. REFLEXE O PŘIROZENÉM MRAVNÍM ZÁKONĚ JAKO REAKCE NA SUBJEKTIVISMUS

Stojí za povšimnutí, že všechny závažnější texty, v nichž Lewis uvažoval o přirozeném mravním zákoně, vznikly v letech 1942–1943. Lze to jistě chápat jako momentální zaujetí tématem. Jeho zájem však měl hlubší dějinný důvod. Autor reagoval na to, co považoval za převládající soudobý omyl, který podkopává život jednotlivce i lidské společnosti,

³ C. S. LEWIS, *K jádru křesťanství*, Praha: Návrat domů, 1993, s. 10–30; originál *Mere Christianity* (1952) shrnul tři brožury *Broadcast Talks* (1942), *Christian Behavior* (1943), *Beyond Personality* (1944), jež obsahovaly autorovy rozhlasové přednášky z let 1941–1942 a 1944.

⁴ C. S. LEWIS, *Zničení člověka neboli Úvahy o vzdělání se zvláštním zaměřením na výuku angličtiny ve vyšších třídách*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998; originál *The Abolition of Man or Reflections on Education with Special Reference to the Teaching of English in the Upper Forms of Schools* (1943). Původně přednášky, které autor držel v únoru 1943 na King's College, Newcastle.

⁵ C. S. LEWIS, *Christian Reflections* (ed. Walter Hooper), London: Grand Rapids, 1967. Esej „On Ethics“ byl publikován r. 1967, editor jej datoval cca k r. 1942; esej „De futilitate“ byl publikován r. 1967, editor jej datoval do války, jiní cca 1943; esej „The Poison of Subjectivism“ byl poprvé publikován r. 1943. Zde je dílo citováno z italského překladu: C. S. LEWIS, *Riflessioni cristiane*, Milano: Gribaudi, 1997.

⁶ C. S. LEWIS, *Zázraky*, Praha: Návrat domů, 1999, s. 42–49; originál *Miracles* (1947, přepracováno 1960).

⁷ C. S. LEWIS, *Bůh na lavici obžalovaných*, Praha: Návrat domů, 1997; originál *God in the Dock*, 1963.

⁸ MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, „Hledání univerzální etiky: Nový pohled na přirozený zákon,“ in *Dokumenty mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

vede k totalitě, k hrůzám soudobé druhé světové války a ke zničení člověka (*abolition of man*): subjektivismus.⁹

Rozuměl jím mínění, podle něhož je člověk sám původcem pravd a dober, jež poznává: jsou konstruktem jeho subjektivity a nenáleží jím objektivní platnost. Hodnotový soud je projevem citů, komplexů a náklonností vznikajících vlivem nějakého společenství. Říci, že je něco dobré, znamená vyjádřit pocit, který je podmíněn společností, v níž žijeme. Až do moderní doby se ovšem žádný význačný myslitel neodvážil zpochybnit, že naše hodnotové soudy jsou soudy rozumu, nebo že to, co je jimi postihováno, je objektivní. Lidé měli za to, že vesmír je takový, že naše reakce s ním buď souhlasí nebo nesouhlasí, že určité naše postoje jsou skutečně pravdivé a jiné skutečně mylné, a že tedy naše výroky o tom, s čím se setkáváme, nejsou pouhým záznamem našich vlastních okamžitých pocitů, nýbrž poznáním kvality, „která od nás *vyžaduje* určitou reakci, ať již k ní dojde, či ne.“¹⁰

Do tohoto dobového kontextu náleží Lewisovy úvahy o přirozeném mravním zákoně (*Natural Law*), který také nazýval tradiční morálka (*traditional morality*) či obecná morálka (*common morality*) a pro který v knize *Zničení člověka* zvolil slovo *tao*.

Lewis se především snažil dokázat, že přirozený mravní zákon skutečně existuje, a vystavil se proto různým námitkám. Tyto jeho úvahy prostupuje pochopitelně i určité vědomí toho, oč vlastně jde. K tomu se však dostaneme obsáhleji až později. Nejprve se zaměříme na argumentaci, jež se týká existence přirozeného mravního zákona.

2. EXISTENCE PŘIROZENÉHO MRAVNÍHO ZÁKONA

Nejprostší doklad přirozeného mravního zákona shledával Lewis v tom, že se lidé hádají. Když tak činí, dovolávají se společně a nikým ze zúčastněných stran nevytvořené normy správného a špatného. I ten, kdo o sobě tvrdí, že nevěří v to, že něco je správné a něco špatné, si začne stěžovat, že vůči němu nejednáme správně, jakmile má pocit, že mu bylo ukrivděno. A pokud se takový člověk nasazuje např. za spravedlnost,

⁹ Srov. LEWIS, *Bůh*, s. 91 (Nemáme „právo na štěstí“, 1963); LEWIS, *Riflessioni cristiane*, s. 116 (Il veleno del soggettivismo).

¹⁰ LEWIS, *Zničení člověka*, s. 15.

činí tak proto, že ji má za cosi objektivně dobrého, a zapomíná na svou filosofii, k níž se vrací až poté, co své dílo ukončil. Jiný doklad poskytuje jednání toho, kdo své počínání omlouvá okolnostmi nebo se snaží shodit odpovědnost na někoho jiného: dokazuje, jak velice je prostoupen vědomím, že existuje závazné pravidlo dobrého a špatného. A ještě jiný příklad: když se všichni Britové za války pohoršovali nad tím, že Němci definují spravedlnost jako to, co slouží zájmům Třetí říše, prokazovali, že mravnost nepovažují za subjektivní cit, který se může měnit podle našeho přání, a že pojem dobrého neodvozují od ideologie jednotlivých národů – vždyť není-li míra, jíž se měří, nezávislá na měřeném, nelze konat žádné měření. Nu a právě tato norma, tato představa slušného jednání, jež je v rámci lidského pokolení jako celku všem společná, byla tradičně nazývána přirozeným zákonem.

Obvykle se v této souvislosti klade námitka, že to, co je zde nazýváno mravním zákonem, je prostě jeden z našich instinktů, pudů. Lewis ovšem odpovídá: Dojde-li ke střetu dvou protichůdných instinktů, pak se rozhodování mezi nimi děje na základě kritéria, jež nemůže být součástí žádného z nich. Kritérium mravního zákona vystoupí ještě zřetelněji, pokud je jeden z instinktů silnější a svědomí přece nabádá k jednání opačnému. Pokud např. uslyšíme někoho volat o pomoc, zmocní se nás dvě touhy: touha pomoci (daná pudem stádním) a touha vyhnout se nebezpečí (daná pudem sebezáchovy), jež bude pravděpodobně silnější. Mravní zákon nás však nabádá pomoci mu tak jako tak. Není tedy pudem: je čímśi, co usměrňováním našich pudů skládá dohromady melodií, které říkáme dobrota či správné chování.

Druhá častá námitka proti objektivní platnosti mravního zákona zní, že se tímto pojmem míní prostě jen společenská konvence, něco, co nám bylo vštípeno výchovou. Lewis odpovídá: Není pochyb o tom, že jsou pravidla našeho chování osvojována výchovou. A není pochyb ani o tom, že něco z toho jsou prosté konvence, které by mohly být jiné. To však neznamená, že všechno, čemu jsme se naučili, je pouhý lidský vynález. Násobilku si všichni osvojili ve škole a bez toho by jim nejspíš zůstala neznámá. Z toho ovšem nevyplývá, že jde o něco, co si lidé vymysleli a co by si byli bývali, kdyby chtěli, mohli vymyslet jinak. Stejně je tomu s mravním zákonem. Výchova svědomí má vést k tomu, aby se v chovanci cvičily ty reakce, které jsou správné samy o sobě.¹¹

¹¹ Otázka mravní výchovy je východiskem celé knihy LEWIS, *Zničení člověka*. Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, „Hledání univerzální etiky“, čl. 38.

Třetí častá námitka proti mravnímu zákonu jako čemusi objektivně platnému a všeobecně známému zní, že v různých civilizacích platily různé mravy. Lewis odpovídá: Pokud pojmem etika rozumíme zdůvodnění pravidel dobrého a špatného lidského jednání a výklad jejich nejzazšího významu, jsou rozdíly poměrně značné. Pokud však pojmem etika rozumíme tato pravidla samotná, nejsou difference zásadní.¹² Tvzení, že se etický standard různých kultur liší natolik, že je nemožné hovořit o společné mravní tradici lidstva, prostě není pravdivé. Jsou dílčí rozdíly, jsou zámlky, ale není pravda, že tu není perspektiva univerzálně přijímaných hodnot a že panuje pouze chaos. Moderní myšlení prostě etické rozdíly mezi tradicemi lidstva přehání a pomíjí jejich – řečeno s Mezinárodní teologickou komisí – „konvergenci“.¹³

Čtvrtá námitka popírá existenci jediného objektivně a univerzálně platného mravního zákona tvrzením, že se morálka mění v čase a že výrok o neměnné morálce popírá mravní pokrok i možnost tvorby morálky nové, dobově adekvátní. Lewis odpovídá: Je třeba dávat pozor na to, co se zde změnou, vývojem či pokrokem míní. V moderním světě je mnoho takových osob, jež nabízejí nové morálky. Podle jakého kritéria ale rozhodneme, že je nová morálka lepší, než morálka předchozí? Měřítka, jímž bychom ony morálky posuzovali, bychom již museli mít k dispozici. Museli bychom je vzít z tradiční mravnosti, jež není ani stará, ani nová, ani křesťanská, ani pohanská, ani východní, ani západní, nýbrž univerzální. Nová morálka může být pouze omezením nebo rozšířením něčeho, co již existuje. Nové morálky však bývají většinou omezující: to, co si činí nárok být novým systémem hodnot a mravnosti, sestává z fragmentů tradiční morálky, jež jsou svévolně vytrženy z kontextu, izolovány od ostatních a povýšeny na *unum necessarium*.

¹² Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, „Hledání univerzální etiky,“ čl. 36.

¹³ Srov. LEWIS, *K jádru křesťanství*, s. 12: „Dá-li si někdo tu práci a bude srovnávat mravní naučení třeba starých Egyptanů, Babylóňanů, Hindů, Číňanů, Řeků a Římanů, bude překvapen, jak se podobají jedny druhým i mravním naučením našim. [...] Lidé se mohou lišit v názorech na to, vůči komu si má člověk počínat nesobecky – zda jen ke své rodině, či ke svým krajanům anebo ke každému. Vždycky se však shodnou, že na první místo nemá stavět sebe sama. Sobectví zdrojem obdivu nikdy nebylo. Lidé se mohou neshodovat v tom, má-li mít muž jednu ženu nebo čtyři. Vždycky se však shodli na tom, že nemůže mít jakoukoli ženu, kterou si zamane.“ Autor se pokusil sestavit synopsi hlavních shodných hodnotových soudů, jež dokládají přirozený mravní zákon, v LEWIS, *Zničení člověka*, s. 45–57. Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, „Hledání univerzální etiky,“ kap. 1 a definici pojmu *convergence* v čl. 11.

Lewis tvrdí, že v dějinách nikdy neexistoval a ani nebude existovat radikálně nový posudek hodnot. „Lidská mysl nemá větší schopnost vynalézt novou hodnotu, než vymyslet si novou základní barvu nebo stvořit nové slunce a novou oblohu.“¹⁴ Může však hodnoty lépe poznávat, vyjadřovat a pořádat.¹⁵ Pouze v tomto smyslu lze hovořit o mravním pokroku. Pokrok neznamena prostou změnu: znamená změnu k lepšímu. Nespočívá v tvorbě nové morálky či nového systému hodnot: dochází k němu uvnitř již existující tradiční morálky a v duchu dané tradice. Jedná se o změnu zevnitř, jež se liší od změny zvenčí jako organický postup od chirurgického. Příkladem takového vývoje je posun od Konfuciova „co nechceš, aby ti jiní činili, nečini ty jim,“ ke Kristovu „jak byste chtěli, aby lidé jednali s vámi, tak vy ve všem jednejte s nimi.“

Aby bylo jasno: když Lewis popírá, že jsou etické tradice lidstva v synchronním či diachronním ohledu podstatně odlišné, neznamena to, že by nevnímal žádné odlišnosti a žádný posun. Nelze popřít, že srovnáme-li morálku Východu a Západu, pohanství, židovstva a křesťanství, nebo i morálku křesťanství různých epoch, narazíme na řadu rozporů, a tudíž i na potřebu podrobit je kritice, rozpory odstranit a něco skutečně rozvinout.

Kdyby žádná ze soustav mravních představ nebyla pravdivější či lepší než jiná, nemělo by smysl dávat přednost mravnosti civilizované před divošskou, či mravnosti křesťanské před nacistickou.¹⁶

Nejde přitom ale prostě o výměnu jedné morálky za jinou jaksi *en bloc*. Když je totiž takto srovnáváme a říkáme, že jedna z nich je nadřazena druhé, poměřujeme je vlastně obě určitým standardem a shledáváme, že jedna z nich je s ním v nějakém ohledu více v souladu než druhá: a to nás motivuje k tomu, abychom se v daném ohledu přiklonili k ní. Tento standard je však čímsi částečně odlišným od nich obou: měřítkem skutečné mravnosti, jež existuje nezávisle na tom, co si lidé myslí, a jemuž se představy některých lidí blíží více než představy jiných.

Mnozí lidé proti působení jakési mravní síly ve vesmíru namítají, že běh světa je spojen se zbytečnou krutostí, necitelností, ne-li nepřátelstvím. Jenže pouze tehdy, pokud máme své měřítko spravedlnosti za

¹⁴ LEWIS, *Zničení člověka*, s. 27.

¹⁵ Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, „Hledání univerzální etiky“, čl. 53–54.

¹⁶ LEWIS, *K jádru křesťanství*, s. 17.

platné (byť i v dílčích aplikacích opravitelné), můžeme považovat nedostatek či krutost za zlo. A za platné můžeme mít měřítko svého úsudku pouze tehdy, máme-li je i za cosi, co přesahuje naši osobu, za objektivní princip, před nímž jsme odpovědní. Jinak řečeno, skutečnost můžeme z etického hlediska odsoudit pouze tehdy, pokud je sama o sobě mravní. Ateistova výzva, vržená do tváře zdánlivě neúprosnému a nesmyslnému kosmu, je nevědomou poctou tomu, co existuje uvnitř a za tímto kosmem a co bezvěrec uznává za nekonečně hodnotné a platné. Pokud by byla spravedlnost a milosrdenství jen osobním a soukromým vrtochem, pak by nebyl důvod se rozčilovat. Když se ateista dovolává nebes, aby je zpochybnil, znamená to, že kdesi v koutku své mysli tuší, že nebesa jsou ještě výše.

3. POVAHA PŘIROZENÉHO MRAVNÍHO ZÁKONA

Tolik tedy ke způsobu, jímž C. S. Lewis prokazoval, že existuje jediný objektivně a univerzálně platný mravní zákon. Přesuňme nyní pozornost k tomu, jak jej přesněji chápal.

Bývá nazýván zákon přirozený a myslí se tím, že jde o zákon lidské přirozenosti. Lidská přirozenost ovšem neustále podléhá nejrůznějším zákonům, které sdílí s ostatními věcmi, např. zákonu přitažlivosti zemské či zákonům biologickým. Člověk jim podléhá, ať chce, či nikoli. Jednoho zákona však člověk může neuposlechnout podle vlastní libosti; a ten v tomto světě, nakolik je nám známo, platí pouze pro přirozenost lidskou: je to „zákon, který člověk ani se zvířaty ani s rostlinami ani s neživými věcmi nesdílí.“ Platí tedy, že „lidským bytostem na celé zeměkouli je vlastní zajímavá a neodbytná myšlenka, že by se měly chovat určitým způsobem. A dále, že se tak ve skutečnosti nechovají. Znají zákon přirozenosti; porušují jej.“ V těchto dvou skutečnostech spatřoval Lewis „klíč ke smyslu všehomíra“.¹⁷

V případě kamenů, stromů a věcí jim podobných neznamena patrně zákon přírody nic jiného než určitý popis. Říkáte-li, že se příroda řídí jistými zákony, může to znamenat pouze tolik, že se příroda vlastně nějakým způsobem chová. Tak zvané zákony nejsou nutně něčím skutečným – něčím, co by zůstávalo nad a za skutečnými fakty, jež pozorujeme. V případě člověka jsme však viděli, že si s tímhle nevysta-

¹⁷ LEWIS, *K jádru křesťanství*, s. 10, 14.

číme. Zákon lidské přirozenosti či zákon správného a špatného musí být něčím za a nad skutečnými fakty lidského chování. V tomto případě je tu vedle skutečných fakt ještě něco dalšího – opravdový zákon, který jsme si nevymysleli a jehož, jak víme, máme být poslušni. Vypadá to, jako bychom museli připustit, že existuje víc než jeden druh skutečnosti; že v tomto konkrétním případě existuje něco nad a za běžnými fakty lidského chování, co je však docela určité skutečné – skutečný zákon, který nevydal nikdo z nás, ale pod jehož tlakem se přesto ocitáme.¹⁸

Přirozený mravní zákon tak odhaluje cosi o podstatě světa. Vpouští do něho působnost čehosi nepodmíněného, ze světa materiálních jsoucen neodvoditelného – nadpřirozeného.¹⁹ A toto cosi nepoznáváme pozorováním jiných jsoucen, nýbrž díky zkušenosti, jež je vlastní nám samým, lidem. Povaha mravního zákona je taková, že z ní můžeme provést následující závěr: já i všichni ostatní lidé jsme pod zákonem, který ukazuje, že někdo nebo něco si přeje, abychom se chovali určitým způsobem. Jsme vystaveni působení síly, jež řídí naše jednání tak, že nás pudí konat správně, avšak ponechává nám svobodu jednat i jinak, přičemž se však, jsme-li s ní v rozporu, cítíme nedobře a provinile. Tato síla „se ze všeho, co známe, nejvíce podobá myslí.“²⁰ A tato síla, tato mysl, tento zákon vstupuje do našich životů a současně nás i přesahuje. Má rysy bytosti, kterou všichni nazývají Bůh.

Nejsme ještě u Boha tak, jak jej známe z křesťanství nebo jiného náboženství. Přesto se toho o Bohu dozvídáme „víc z mravního zákona, než z vesmíru obecně.“ Jeví se nám jako bytost, jež se „intenzívně zajímá o správné chování“ – o to, abychom byli dobří a pravdiví. Je tedy třeba dát za pravdu křesťanství a některým jiným náboženstvím, která uvádějí, že je Bůh „dobrý“. To ale není totéž jako shovívavý.

¹⁸ LEWIS, *K jádru křesťanství*, s. 22; LEWIS, *Bůh*, s. 46–49 (Zákony přírody, 1945). Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, „Hledání univerzální etiky“, čl. 43.

¹⁹ Srov. LEWIS, *Bůh*, s. 12 (Zázraky, 1942): „... už jen k tomu, abychom mohli myslet a jednat v přirozeném světě, musíme předpokládat něco, co jej přesahuje, a dokonce předpokládat, že částečně k tomuto ‚něčemu‘ patříme. Máme-li myslet, musíme přikládat našemu vlastnímu úsudku váhu, která je nevěrohodná, je-li myšlení pouhou funkcí našeho mozku a naše mozky vedlejším produktem bezmyšlenkovitých fyzikálních procesů. Máme-li jednat, a to na vyšší než jen pudové úrovni, musíme přikládat podobnou váhu našemu úsudku o dobrém a zlém. V obou případech je výsledek stejně znepokojivý. K samotnému konceptu přírody jsme se dostali jen mlčky, když jsme si přivlastnili jistý druh nad-přirozené podstaty.“

²⁰ LEWIS, *K jádru křesťanství*, s. 25. Autor se zde blíží tématu věčného zákona: srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, „Hledání univerzální etiky“, čl. 69.

Na mravním zákoně není nic shovívavého. [...] Velí nám učinit, co je poctivé, a nezdá se, že by mu šlo na tom, jak je to bolestné, nebezpečné nebo těžké. Je-li mravním zákonem Bůh, pak není měkký.²¹

Proto se člověk nachází v zásadně rozporné situaci.

Neřídí-li se svět absolutním dobrem, je všechno naše snažení z dlouhodobého hlediska beznadějně. Řídí-li se jím však, stáváme se dennodenně nepřáteli tohoto dobra, přičemž pravděpodobnost, že na tom budeme zítra lépe, je tak mizivá, že je naše situace znovu beznadějná. [...] [Bůh] je naším jediným možným spojencem, my jsme se ale učinili jeho nepřáteli.²²

Na toto vědomí navazuje křesťanství výzvou k obrácení a představěním Boha, jenž se v Ježíši Kristu sklání k hříšníkům s nabídkou odpuštění a nového začátku.

Nesmí nám uniknout, že Lewis hovořil o tom, že z mravního zákona poznáváme „sílu, která je za mravním zákonem,“ a současně používal obrat: „je-li mravním zákonem Bůh.“ To nastoluje otázku, jaký je „vztah mezi Bohem a mravním zákonem“.²³ Když myslíme na osobu a zákon, jsme nuceni na ni myslet buď jako na tu, jež zákon zachovává, nebo jako na tu, jež jej tvoří. Bůh nemůže být tím, kdo mravní zákon zachovává, neboť pak by mu byl podroben a nebyl by Bohem. Ze stejného důvodu nelze říci, že Bůh ony normy tvoří v tom smyslu, že je stanoví proto, že jsou správné: opět by se řídil pravidlem, které by stálo mimo něj samého, takže bychom museli připustit minimálně jakési dvojvládí. Lze ale říci, že Bůh normy tvoří a ony jsou správné prostě proto, že je Bůh chce tak, a ne jinak? Nikoli. Je-li totiž dobro definováno prostě na základě Božích příkazů, pak je dobrota samého Boha zbavena významu a příkazy nějakého všemohoucího svévolného démona by mohly mít stejnou cenu jako příkazy spravedlivého Pána.

Naše kategorie nás zde prostě zrazují. Bůh mravní zákon neposlouchá ani netvoří. Přesto není podvojnost mezi zákonodárcem a zákonem, která nám přichází spontánně na mysl, když myslíme nejprve na nebeského Otce a potom na přikázání mravního zákona, prostě chyba. Je to spíše reálný, i když nedokonalý a našemu stvořenému bytí vlastní vjem skutečnosti, kterou nutně vnímáme podvojně, i když v Bohu samém ta-

²¹ LEWIS, *K jádru křesťanství*, s. 28.

²² LEWIS, *K jádru křesťanství*, s. 28–29.

²³ LEWIS, *Riflessioni cristiane*, s. 114 (Il veleno del soggettivismo).

ková podvojnost není. Ten je, jak nám praví křesťanská víra, Trojicí osob v jediném božství. Základem vši existence není prostě zákon, nýbrž Láska zplozená a Láska plodící a Láska, jež stojí mezi těmito dvěma skutečnostmi. A právě ona, tedy Duch svatý (tak jej už ovšem pojmenovávám za Lewise!), je imanentní všemu, co je povoláno k participaci na jednotě života tvořícího sebe sama. Duch svatý tedy do světa zprostředkovává skutečnost, že Bůh Otec plodí Syna, ve vjemu, že Bůh je jak tvůrcem mravního zákona, tak mravním zákonem samým.

Úsudek našeho svědomí je vlastně rozumový vjem, jímž v realitě věcí samých postihujeme imanenci dobra, jímž je Bůh, ve formě imperativu, který od nás žádá přiměřené jednání. Jeho imanenci vnímáme jako axiomy, jež jsou zřejmé samy o sobě, jejichž vnitřní rozumnost září vlastním světlem. Celá morálka spočívá na takto o sobě zřejmých principech, jež jsou uchopeny lidským rozumem, čímž se nadpřirozená síla propracovává do přirozenosti. Lidské racionální myšlení se zde podílí na věčném Rozumu.²⁴ Platí to natolik, že chceme-li připomenout jinému správné jednání či chování, často říkáme: „Buď rozumný.“ A myslíme tím: uznej, že se věci mají právě tak, jak jsou, že kladou právě ten bezpodmínečný požadavek, který v nich vnímáme, a uposlechni jej, i když máš svobodu jednat jinak.²⁵

4. KŘESŤANSTVÍ A PŘIROZENÝ MRAVNÍ ZÁKON

Jak bylo řečeno, Lewis měl za to, že křesťanská morálka uchopila přirozený mravní zákon dokonaleji než jiné etické systémy. Přesto kritizoval ty soudobé myslitele, kteří hlásali nutnost „návratu ke křesťanské etice“.²⁶ Ať už totiž pojmem křesťanská etika myslíme zdůvodnění etických pravidel a výklad jejich nejzazšího významu, nebo prostě tato etická pravidla sama, vždy je řeč o návratu ke křesťanské etice neadekvátní. Jde-li totiž o teoretické zdůvodnění mravního jednání, pak bychom neměli hovořit o návratu ke křesťanské etice, nýbrž prostě o návratu ke křesťanství. A jde-li o etická pravidla, pak náš požadavek návratu ke

²⁴ Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, „Hledání univerzální etiky,“ čl. 70.

²⁵ Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, „Hledání univerzální etiky,“ čl. 39, 41. Rozlišení mezi prvními a druhými příkazy přirozeného zákona (čl. 47) se u Lewise nevyskytuje co do pojmů, je však přítomno věcně.

²⁶ LEWIS, *Riflessioni cristiane*, s. 71 (Sull'etica).

křesťanské etice nejspíš vychází ze dvou mylných premis: jednak té, že je křesťanská etika jedním z mnoha systémů pravidel, jež jsou jako celek tak rozdílné, že celý osud našeho druhu závisí na tom, zda bude zvolen jeden spíše nežli druhý, a jednak té, že ti, kdo mezi nimi mají volit, stojí sami v daném okamžiku v etickém vzduchoprázdnu a jsou připraveni přijmout systém, který jim bude připadat více přesvědčivý.

Jenže: Přineslo křesťanství nový systém morálních pravidel, k nimž se lze obrátit? Jistě se lze obrátit ke křesťanské víře. Konvertita přitom přijímá odpuštění hříchů, jichž se dopustil před přijetím víry. Proti jakému zákonu se ale prohřešil? Proti něčemu, co vyhlásili křesťané? Celá výzva k pokání a obrácení k pravé víře by postrádala smysl, pokud by zde již předem nebyl dán obecně známý mravní zákon, který byl porušován. Proto také ten, kdo se přiklání ke křesťanství, nestojí v mravní prázdnotě. Otevírají se mu oči pro poznání kontextu, v němž je jeho předchozí i budoucí jednání situováno a jehož předním prvkem je to, že se trojediný Bůh v Ježíši Kristu přiklání ke kajícím, jimž nabízí odpuštění, pokud vyznávají, že neuposlechli mravního zákona, který jim byl znám, a nadpřirozenou pomoc k tomu, aby jej zachovávali. Tím také Bůh onen zákon potvrzuje. V zásadě jej ponechává beze změny – což neznamená, že tu nedochází k pokroku ve smyslu prohloubení a změny důrazů lépe poznaného mravního kodexu.

Tento posun souvisí právě s odlišným poznáním skutečnosti, neboť to se pak promítá i do úsudku o tom, jak se má člověk poznanému přizpůsobit ve svém rozhodování a jednání.

Křesťanství tvrdí, že podává záznam faktů – říká vám, jaký je skutečný vesmír. [...] Je-li křesťanství náhodou pravdivé, pak je naprosto nemožné, aby ti, kdo znají tuto pravdu, a ti, kdo ji neznají, měli stejné předpoklady pro dobrý život. Znalost či neznalost faktů musí ovlivňovat jednání. [...] Křesťan a materialista se v pohledu na vesmír liší. Oba nemohou mít pravdu. Ten z nich, který se mylí, bude jednat způsobem, který nebude odpovídat skutečnému vesmíru. Následkem toho bude s tou nejlépeší vůlí na světě pomáhat svým spoluvtvořům k jejich zničení.²⁷

Částečně odlišné poznání toho, co si realita žádá, vede (předpokládáme-li, že je jednání více méně koherentní s poznaným) i k částečně odlišnému jednání. V tomto smyslu jistě platí, že člověk může vést dobrý život, aniž by přijal křesťanskou víru. Ovšem pouze za předpokladu,

²⁷ LEWIS, *Bůh*, s. 59–61 (Člověk nebo králík?, 1946).

že ji nepoznal jako pravdivou. Je-li totiž pravdivá a oni ji jako takovou nepoznali (ať již máme na mysli lidi před Kristem nebo po něm), pak „byli ve stavu čestné nevědomosti nebo čestného omylu,“ a křesťan smí doufat, „že všemohoucnost a dobrota Boží napraví zlo, které by jejich neznalost, ponechána sama o sobě, přirozeně způsobila na nich samých i na těch, kdo jimi byli ovlivněni.“²⁸ Jinak je tomu u toho, kdo křesťanství nějak poznal a odmítl se jím zabývat dále. Takový člověk nemůže mít za to, že je dobrý, když se nechtěl zabývat tím, co to znamená, přestože se mu poodhalilo nové poznání skutečnosti.

Křesťanská víra tedy potvrzuje vše, co je v mravním zákoně (ve smyslu etických pravidel) platné; proměňuje výklad nejzazšího významu těchto pravidel tím, že otevírá oči pro dosud nedobře poznávanou skutečnost; zpětně tím ovlivňuje poznání dobra, jež je třeba konat.²⁹ Lidé toho mají zapotřebí, neboť tak, jak nyní jsou *in hac valle abstractionis*,³⁰ jsou spíše jen *semihomines*,³¹ stíny toho, čím by měli být. V následování Krista se jim však otevírá reálná možnost, aby byli milostí uschopněni k tomu, že skutečně budou sami sebou, že ve víře v Krista a v poslušnosti evangeliu budou jednat v souladu se zákonem své přirozenosti. Jsou ovšem postaveni před nutnost volby. A ta je za daných okolností obtížná, neboť je rušena dědičným hříchem, jenž zatěžuje lidskou svobodu a zkrsluje schopnost poznání, i aktuálním zlem vlastním či druhých. Specifická povaha mravnosti, jak ji známe, je touto naší situací zásadně poznamenána.³²

Volba dobra či zla, jednání v souladu s přirozeným mravním zákonem, či proti němu (ať již byl pročištěn a prohlouben skrze výkladový kontext křesťanské víry či nikoli), má dalekosáhlé důsledky pro kvalitu lidského života již nyní, a také na věky. Člověk může a musí volit: Skutečnost světa i dynamika jeho dějin jej k tomu stále naléhavěji nutí.³³

²⁸ LEWIS, *Bůh*, s. 61 (Člověk nebo králík?, 1946).

²⁹ Zde je třeba hledat blízkost C. S. Lewise s tím, co bylo označeno pojmem „zjevení morálky“: PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE, *Bible a morálka: Biblické kořeny křesťanského jednání*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, čl. 4 a passim.

³⁰ LEWIS, *Bůh*, s. 40 (Mýtus se stal skutečností, 1944).

³¹ G. CALABRIA – C. S. LEWIS, *Una gioia insolita: Lettere tra un prete cattolico e un laico anglicano*, Milano: Jaca Book, 1995, s. 144. K celé této problematice srov. V. NOVOTNÝ, „Umocněné stvoření,“ s. 363nn.

³² Srov. MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, „Hledání univerzální etiky,“ čl. 102.

³³ Srov. C. S. LEWIS, *Kosmická trilogie: Perelandra*, Praha: Návrat domů, 1995, s. 277; originál *Perelandra* (1943): „... všechno se stává více sebou samým a čím dál, tím více se odlišuje ode všeho ostatního [...] Dobro se stává stále lepším a Zlo je stále horší: možnost zůstat

Každá dílčí volba se přitom uskutečňuje v nekončící perspektivě dobra a zla, nebe a pekla; člověk nikdy nestojí na neutrálním území. Jistě, dokud volba není definitivní, nelze mluvit o nebi a o pekle ve vlastním slova smyslu a člověk nedokáže sám sebe zařadit. Přesto v důsledku své volby již nyní směřuje skrze „Údolí stínu života“ nebo skrze „Údolí stínu smrti“ „k vizi Blaženosti nebo k vizi Nekonečné bídy“. ³⁴ Proto

jednou, na konci času, [...] blažení řeknou: Nikdy jsme nežili nikde jinde než v Nebi. A ztracení naproti tomu řeknou: My jsme byli vždycky v Pekle. A všichni budou mít pravdu. ³⁵

ZÁVĚR

Reflexe o přirozeném mravním zákoně má v díle C. S. Lewise poměrně přesně vymezenou tvářnost. Je chápána jako obhajoba základů lidství a mezilidského soužití i jako obhajoba jakéhosi předpokladu křesťanské víry, neboť mravní zákon ve své objektivní platnosti odkazuje na Toho, jenž je jeho původcem a k němuž se člověk skrze Ježíše Krista musí přibližovat s vyznáním vin. Křesťanská víra přirozený mravní zákon *non destruit, sed perficit et elevat*. Tím, že člověku otevírá oči pro celek skutečnosti a osvětluje mu významové souvislosti, také odhaluje dalekosáhlé

zjevně neutrálním se stále zmenšuje.“ C. S. LEWIS, *Velký rozvod: Fantastický autobusový výlet z pekla do nebe: Vyhlídková jízda pro některé, ale rozhodně ne pro všechny*, Praha: Návrat domů, 1993, s. 45; originál *The Great Divorce* (1945): „Dobro, jak uzrává, se stále více liší nejen od zla, ale i od dalšího dobra.“

³⁴ LEWIS, *Kosmická trilogie: Perelandra*, s. 107.

³⁵ LEWIS, *Velký rozvod*, s. 45. Autor v této knize (s. 4, 38–40, 42, 74–75) uvádí: Země ani nyní, ani na konci časů není samostatnou oblastí: „... pokud dáte přednost zemi před nebem, zjistíte, že je pouze jedním z okrásků pekla. Pokud ji však postavíte až na druhé místo, za nebe, zjistíte, že už od počátku byla součástí nebe samého.“ Ono totiž „zcela zralé dobro i zcela zralé zlo jde do minulosti a má zpětnou platnost.“ Nebe i Peklo jsou důsledkem volby. Nebe jako „sama skutečnost“, neboť „všechno, co je opravdu skutečné, je nebeského původu.“ Peklo jako volba sebe sama, trucovité upřednostnění vlastní volby „před radostí, to znamená před realitou.“ „Nakonec budou jen dva druhy lidí. Ti, kteří Bohu řeknou: ‚Tvá vůle se staň.‘ A ti, kterým řekne Bůh: ‚Tvá vůle se staň.‘ Všichni, kteří jsou v pekle, si vybírají. Bez osobního výběru by nebylo peklo.“ Srov. LEWIS, *Bůh*, s. 69 (Trápení s „X“..., 1948).

důsledky (ne)uposlechnutí onoho imperativu, jímž k našemu rozumu promlouvá v realitě věcí samých ona imanence dobra, jímž je Bůh sám.

Mohlo by se snad zdát, že Lewis v podstatě redukuje křesťanství na otázku mravnosti. Takový dojem by však byl pouze důsledkem perspektivy, v níž je zde jeho dílo nahlíženo. Dobře věděl, že význam mravního zákona a života v souladu s ním je sice zásadní, avšak křesťanství nelze redukovat na plnění nepříjemných, leč neodkladných povinností.³⁶ Pouhá morálka není cílem života. Byli jsme stvořeni pro něco jiného. Morálka, jak ji známe, má být překročena ke svatosti Boží a ke svatosti v Bohu – ovšem až poté, co člověk vyzná, že nečinil mravnímu zákonu zadost.³⁷

³⁶ C. S. LEWIS, *Průvodce modlitbou: Dopisy Malcolmovi*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 95–96; originál *Letters to Malcolm: Chiefly on Prayer* (1964): „Kdybych miloval svého bližního jako sebe sama, většinu činů, které jsou mou morální povinností, bych konal tak spontánně jako zpívá skřivánek nebo květina vydává vůni. Proč tomu tak dosud není, to přece víme, že? Aristoteles nás učí, že potěšení je ‚květem‘ ničím nerušené činnosti. Ale ta, pro kterou jsme byli stvořeni, je tady na zemi různě rušena: zlem v nás nebo v druhých. Zůstat nečinný znamená vzdát se svého lidství a konat spontánně a s potěšením není ještě možné. Tato situace vytváří kategorii povinnosti, tzn. celou specificky mravní oblast. Ta však existuje proto, aby byla překročena. V tom je paradox křesťanství. Dvě veliká přikázání je třeba chápat jako praktický imperativ pro ‚tady a teď‘: ‚Chovej se tak, jako bys miloval Boha i člověka.‘ Neboť žádný člověk neumí milovat proto, že se mu to řekne. Ostatně poslušnost v téhle praktické rovině vůbec není tou pravou poslušností. A kdyby člověk opravdu miloval Boha i člověka, zase by to sotva byla poslušnost; nemohl by totiž jinak, kdyby opravdu miloval. Tak nám přikázání ve skutečnosti říká: ‚Musíš se znovu narodit.‘ Až do té doby máme povinnost, morálku, zákon. Učitel, jak praví svatý Pavel, nás má přivést ke Kristu. [...] Ale školní léta, dá-li Bůh, jsou už sečtena. V nebi není žádná morálka. Andělé nikdy neznali (pravý) význam slova měl by a naši mrtví ho již dávno rádi zapomněli. Právě proto je Dantovo nebo tak pravdivé a Miltonovo se svou vojenskou kázní tak nesmyslné. [...] podle základního pravidla je povinnost vždycky podmíněna zlem. Mučednictví je podmíněno zlem v pronásledovateli; jiné povinnosti jsou podmíněny nedostatkem lásky ve mně nebo obecně rozšířeným zlem ve světě. V dokonalém a věčném světě zmizí zákon. Ale nezmizí výsledky toho, že člověk ho věrně naplňoval.“

³⁷ Srov. C. S. LEWIS, *Problém bolesti*, Ostrava: Vydavatelství Křesťanských sborů, 1992, s. 42; originál *The Problem of Pain* (1940): „Boží svatost je něčím víc a také něčím jiným, než je mravní bezúhonnost: Bůh od nás žádá něco víc a něco jiného než pouze plnění mravních povinností. Nepopírám to. Jenomže tohoto pojetí [...] lze velice snadno zneužít a vyhnout se skutečnému jádru věci. Bůh může být něčím víc než mravním dobrem, rozhodně však není o nic méně. Cesta do zaslíbené země vede přes Sinaj. Možná, že morální zákon existuje proto, aby byl přesahován, jenže pro ty, kteří si nepřipustili jeho požadavky a nepokusili se ze všech sil jej dodržet a potom rovnou, přímo a poctivě neuznali, že se jim to nepodařilo, pro ty neplatí žádné přesahování.“

Morálka je nepostradatelná; ale božský Život, který nám dává sám sebe a který nás povolává k božství, zamýšlí pro nás něco, v čem morálka bude pohlcena. Musíme být přetvořeni. Králík v nás musí zmizet – ustaraný, svědomitý, etický králík, stejně jako zbabělý a smyslový králík. Budeme krváčet a křičet, jak z nás budou padat chomáče srsti; a pak najednou pod ní objevíme něco, co jsme si nikdy nepředstavovali: skutečného člověka, nesmrtelného boha, syna božího, silného, zářícího, moudrého, krásného, zaplaveného radostí.³⁸

C. S. Lewis on the Natural Moral Law

Key words: Lewis C. S.; Natural Law; Christianity

Abstract: The study is a reaction against the subjectivism of modern ethical thinking. The author presents the ethical position of C. S. Lewis in comparison with the ITC document (2008) and reveals interesting connections between both concepts. The Natural Law is not merely a subjective matter. C. S. Lewis speaks about deep connections between the concept of the Natural Law and the Christian image of God.

doc. PhLic. Vojtěch Novotný, Th.D.
Katedra fundamentální a dogmatické teologie
KTF UK
Thákurova 3
160 00 Praha 6

³⁸ LEWIS, *Bůh*, s. 63–64 (Člověk nebo králík?, 1946).